

Isidor Mari

JOAN FUSTER I LES PITIÜSES

No són gaires les relacions directes que va tenir Joan Fuster amb les Pitiüses. No hi ha constància, per exemple, que hagués visitat mai personalment Eivissa o Formentera. No hem trobat tampoc testimonis públics de la recepció de l'obra de Joan Fuster a Eivissa i Formentera abans dels anys de la transició política, per més que almenys algun dels seus llibres —especialment *Nosaltres, els valencians*— degué ser conegut ben aviat en els cercles culturals pitiüsos i poc o molt va influir en els primers signes d'autoafirmació de la personalitat específica de les nostres illes, almenys en els aspectes lingüístics i culturals.¹ Cal reconèixer que la receptivitat de la premsa local abans dels anys setanta envers els debats sobre la recuperació de la llengua i la cultura catalanes era ben escassa, i la capacitat d'influència dels mateixos sectors pitiüsos interessats per aquestes qüestions tampoc era suficient per a fer-les visibles.

El panorama cultural dels anys cinquanta i seixanta a les Pitiüses era presidit per la continuïtat de l'historiador Isidor Macabich, que publicava regularment articles al diari centrats en una perspectiva cultural eminentment introspectiva i retrospectiva, tot i que començava a fer-se visible esporàdicament l'emergència renovadora del poeta Marià Villangómez, molt més obert a les dinàmiques generals de la cultura catalana i internacional.

No és estrany, per tant, que els primers contactes coneguts entre Fuster i el món cultural pitiús fossin precisament amb Marià Villangómez. L'any 1959 Fuster i Villangómez coincideixen en les primeres Converses Poètiques de Formentor, convocades per Camilo José Cela. Probablement és a partir d'aquest contacte personal que la correspondència de Joan Fuster conté una tarja que rep el 1960 de Marià Villangómez entorn de les seves traduccions de poesia francesa i d'una propera visita a València en la qual esperava retrobar-se amb Fuster.²

Però si eixamplem la perspectiva, cal tenir en compte que *Nosaltres, els valencians* s'inscriví en un procés de presa de consciència que tenia un abast general entre els cercles intel·lectuals del conjunt dels territoris de llengua catalana, de manera clarament visible a partir de la segona meitat dels anys cinquanta. Una primera manifestació d'aquesta inquietud per recuperar la consciència col·lectiva i la presència pública de la cultura d'expressió catalana havia estat el llibre de Jaume Vicens Vives *Notícia de Catalunya*, aparegut el 1954 i reeditat el 1960, que precisament havia de portar per títol *Nosaltres, els catalans*, una possibilitat que aleshores la censura va prohibir.

¹ Prenem com a referència *Nosaltres, els valencians*, la més àmpliament difosa de les obres de Fuster. La producció poètica primerenca de Joan Fuster encara degué passar més desapercibuda mentre va ser publicada, i els seus treballs assagístics posteriors tingueren probablement una recepció encara més limitada.

² Tal vegada Fuster preparava aleshores la seva *Literatura catalana* contemporània, que publicaria el 1972, en la qual fa referència a l'obra de Villangómez. A part d'això, les referències a Eivissa en la correspondència de Fuster són escadusseres i anecdòtiques.

Per tant, més que parlar específicament de la recepció de l'obra de Fuster a les Pitiüses, de la qual no tenim referències expresses, pot ser il·lustratiu tractar del procés paral·lel d'afirmació col·lectiva que tenia lloc a Eivissa i Formentera, complementàriament amb el que succeïa als altres Països Catalans.

Va ser en aquest entorn, per exemple, que Marià Villangómez va publicar l'any 1957 a Barcelona el seu *Llibre d'Eivissa. Paisatge, història, antologia*,³ per més que l'orientació d'aquesta obra no té gaire relació amb els propòsits de Vicens Vives o els posteriors de Joan Fuster: es tracta d'una presentació de la realitat d'Eivissa destinada eminentment als externs, encara que hagués pogut generar un cert efecte de reafirmació cultural entre els mateixos eivissencs, com va ser personalment el meu cas.

Com diu el mateix Villangómez, el seu *Llibre d'Eivissa* va ser «concebut com una antologia» que recollia textos en poesia i prosa sobre la realitat física, la història i la cultura de la nostra illa, sense cap intenció —almenys explícita— de promoure un procés de reafirmació de la seva identitat i la seva catalanitat, però permetia als lectors —especialment als eivissencs mateix— accedir a una quantitat enorme d'informacions difícilment localitzables o fins i tot deliberadament ocultades sobre la nostra trajectòria històrica, lingüística i cultural. Va ser en aquest llibre, per exemple, on vaig tenir notícia de la cançó de Pep Xico Bet «En aquesta illa tan pobra», amb una denúncia que segurament va passar per alt a la censura:

En aquesta illa tan pobra,
es que la van governant
taien per allí on volen
i es queden sa millor part;
i a Madrid fan festes grosses
amb lo que es va recaudant,
tot són cotxes i carrosses,
diputats i generals,
i es que neix pobre que es morga
sense un dia de descans.

Amb posterioritat a l'aparició de *Nosaltres, els valencians*, la consciència de la necessitat d'elaborar i editar obres d'aquell tipus es va estendre de manera molt visible. Així, Bartomeu Barceló, en un article publicat a la revista *Serra d'Or* el novembre de 1964⁴ sobre tres llibres recents referents a Menorca reflecteix clarament l'expectativa d'aquells anys:

A poc a poc, però darrerament amb una intensitat notable, la bibliografia sobre les Illes es va enriquint d'una manera prou considerable, fins al punt que ja podem pensar en la confecció d'una síntesi total, un assaig d'interpretació de la personalitat històrica de cada una d'elles, ja que llurs diferències físiques i humanes exigeixen aquesta distinció fonamental per a llur bon enteniment.

I afegeix, molt més explícitament:

³ Barcelona: Editorial Selecta.

⁴ «Tres llibres sobre Menorca», *Serra d'Or*, 11, novembre de 1964, p. 56-57. Dec la referència a l'amic Nel Martí.

Mentre que el Principat té la *Notícia de Catalunya* i el País Valencià *Nosaltres, els valencians*, les Illes estan orfes d'un llibre semblant. Però aquest text no es pot fer per a totes les Balears alhora, sinó que ha de ser una trilogia –Mallorca, Menorca, Eivissa— que ressusciti la consciència de la realitat històrica catalana de cada una de les illes. Sabem que hom treballa en el de Mallorca, que el d'Eivissa està a punt d'ésser començat, però no tenim notícia de res semblant de Menorca [...].

No hi ha dubte que, pel que fa a Mallorca, Barceló es referia a la gestació de *Els mallorquins*, de Josep Melià, un projecte que devia conèixer prou bé, com a fundador i director que era de l'Editorial Daedalus, on apareixeria el llibre l'any 1967. En aquest cas, a més, es tracta d'una obra escrita amb la clara voluntat d'analitzar, donar a conèixer i promoure la consciència de la personalitat històrica i nacional dels mallorquins,⁵ paral·lelament al que havia representat *Nosaltres, els valencians* de Fuster per al País Valencià.

En canvi, la referència de Barceló a un llibre similar per a Eivissa i que en aquell moment es trobava «a punt d'ésser començat» resulta bastant més enigmàtica. Sabent que l'Editorial Daedalus preparava aleshores l'edició dels diversos volums de la *Historia de Ibiza* d'Isidor Macabich, podríem pensar que es referia veladament a aquest projecte, però ni la llengua de l'obra de Macabich ni la seva intencionalitat permeten assumir aquesta hipòtesi sense dubtes considerables.

Per contra, si tenim en compte que un dels llibres menorquins ressenyats per Barceló havia estat editat per Rafael Dalmau, és ben probable que l'al·lusió de Barceló es referís a l'edició aleshores en curs a la mateixa editorial d'una obra encarregada a Isidor Macabich i publicada en aquest cas en català: *Eivissa. Les seves institucions històriques*.⁶

Tanmateix, aquest llibre de Macabich té poc a veure amb les obres de Joan Fuster o Josep Melià. Es tracta d'una descripció bastant asèptica de la reconquesta de les Pitiüses, del funcionament de la seva Universitat –nom que aleshores tenia la institució de govern del conjunt de les Pitiüses—, del règim judicial, de l'organització religiosa, del sistema de defensa de les milícies de la terra i del règim feudal. És cert que en algun punt s'hi manifesta un rebuig evident a algun dels canvis induïts per la monarquia espanyola, com en la substitució de la Universitat per model espanyol d'*Ayuntamiento*, però ni el to general de l'obra ni l'escassa difusió local que degué tenir justifiquen l'expectativa que insinuava l'article de Bartomeu Barceló.

A diferència de l'absència de dades sobre la recepció de l'obra de Fuster, hem comprovat que la publicació de *Els mallorquins* de Josep Melià sí que va merèixer una referència –tanmateix modesta— a les pàgines del *Diario de Ibiza*. Una nota anònima del dia 31 de març del mateix any 1967 en parla en aquests termes:

⁵ El llibre apareixerà amb un pròleg de Joan Fuster, de manera que la relació no pot ser més directa i explícita. I més endavant Josep Melià actualitzaria les seves tesis a *La nació dels mallorquins* (Palma: Ed. Moll, 1977).

⁶ El llibre apareix el mateix any 1964, poc després de *La conquesta de Menorca* de Cosme Parpal que havia ressenyat Barceló, i a la mateixa col·lecció («Episodis de la Història»).

El libro de actualidad y de éxito en las librerías mallorquinas es *Els mallorquins*, de José Meliá, recientemente editado por Daedalus, la misma editorial que está reeditando las *Obras Completas* de Monseñor Isidoro Macabich. Un libro que explica cumplidamente cómo son los mallorquines, hermanos de Ibiza en la historia y en la geografía.⁷

Però caldrà esperar als anys setanta per comprovar com creix i es consolida en el si de la societat pitiüsa una reivindicació clara de la personalitat cultural i històrica pròpia i innegablement inscrita en el marc de la catalanitat.

És cert que ja es pot trobar una primera referència explícita als Països Catalans en la premsa eivissenca l'any 1968 –concretament, un anunci de la *Gran Enciclopèdia Catalana* d'Edicions 62, publicat el dia 19 de maig d'aquell any—, però no serà fins al 27 de juliol de 1974 que el terme Països Catalans apareixerà en un text nascut a Eivissa mateix: la convocatòria del I Curs Eivissenc de Cultura de l'Institut d'Estudis Eivissencs i també, l'endemà mateix, en la presentació de les pàgines «De pinte en ample», coordinades pel mateix Institut al *Diario de Ibiza*.

No hi ha dubte que va ser la reactivació de l'Institut d'Estudis Eivissencs l'any 1970, com a iniciativa conjunta d'un grup de joves universitaris eivissencs, comptant amb el suport decisiu de Marià Villangómez, el que va determinar l'eclosió pública d'una afirmació col·lectiva de la identitat de les Pitiüses en el context dels Països Catalans, en termes semblants a les propostes de Fuster a *Nosaltres, els valencians*.

Marià Villangómez publicaria aleshores una segona versió del *Llibre d'Eivissa*, profundament remodelat, amb el títol *Eivissa. La terra, la història, la gent*.⁸ No s'hi expressa tampoc explícitament la voluntat d'emular el llibre de Joan Fuster, però no hi ha dubte que la perspectiva adoptada concorda amb l'esperit i les aspiracions d'aquell moment previ a la transició política.

Si m'és permès d'afegir un comentari final sobre els plantejaments d'aquell temps, vistos des de la perspectiva actual, crec que la idea de promoure iniciatives de reafirmació de la pròpia personalitat cultural i política des de cadascun dels territoris dels Països Catalans, i concretament des de cadascuna de les illes, podia tenir sentit inicialment, però l'evolució dels fets demostra que cal transcendir aquest estadi de mosaic i abordar síntesis més globals: encara ens manca consolidar una consciència cívica comuna per al conjunt de les illes Balears i, de manera semblant, per al conjunt dels Països Catalans. Sense això, els objectius de Fuster i les nostres possibilitats de futur quedaran a la meitat del camí.

⁷ Notem com l'autor de la nota relaciona l'obra de Meliá amb la de Macabich, malgrat les diferències que hem apuntat.

⁸ Barcelona: Editorial Selecta, 1974.